

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՄԱՐԿԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Ներկալ տարուանից մենք պէտք է աշխատենք տալ նորն կիսամեկում լոյս տեսած ազգագրական և մարդաբանական հայերէն և օտար լեզուներով լոյս տեսած ամենաշատաւոր աշխատութիւնների կարելովն չափ մանրամասն գրախօսութիւնը: Ալթմա, այս ներկալ լոյս տեսածով ցանկանում ենք թուել այս ճիւղին վերաբերեալ բազմաթիւ գրքերից նրանք, որոնք ընդհանուր բնատրութիւն ունին և հիմնական աշխատութիւններ լինելով կարող են միշտ օգուտ բերել մարդաբանութեամբ հետաքրքրուողներին: Թերևս մի ուրիշ անգամ մեզ լաջողութիւն կ'ովկասին և մասնաւորապէս Հայերիս վերաբերեալ մարդաբանական, սրա հետ և՛ ազգագրական աշխատութիւնների լիակատար ցանկը տալ, միայն ալթմ մենք թուելու ենք միմիայն ընդհանուր բնատրութիւն ունեցող ռուսամասիրութիւնները, որոնք պարզում են էվոլյուցիայի անխախտ օրէնքներ:

ըն և որոնք հիմունք կարող են ծառայել առանձին ազգութիւններ ռուսամասիրելու:

Ստիպուած լինելով բաւականաւալ մի գաւառական քաղաքի գրադարաններով, առաւելապէս օգտուեցանք ռուսաց ամսագրներից և Նանտուլի «Книга о книгах» գրքից:

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Müller F. Allgemeine Ethnographie. Hölder. Wien. 1879. Գ. 12 մարկ:

Աւստրիական ազգագրագէտ և լեզուաբան, հալագէտ Միւլլերի այս գիրքը, չնայելով իւր մի քանի, ցեղերի և ազգերի դասակարգութեան վերաբերեալ թերութիւններին, որպէս ձեռնարկ իւր նմանը չունի արեւմտեան-Սլաւոնացի գիտնական գրականութեան մէջ:

Առանձին ազգերի սխտեմատիքական նկարագրութիւնը զլիսա-

ւոր տեղն է բռնում, Բնական պատմական նիւթերին երկրորդական տեղ է տուած: Ազգագրութեամբ նոր սկսողներին համար ալս աշխատութիւնը կարող է իբրեւ լաւ առաջնորդ հանդիսանալ:

Пешель Оск. Народовѣдѣніе, пер. подъ ред. проф. Э. Петри. Спб. 1890 IX—579 ևրես. Գ. 4 ը.

Գերմանացի ալս լատնի գիտնականին ներկալ աշխատութիւնը կարող է իբրեւ օգտակար լրացուցիչ մասն կազմել Միւլլէրի գրքին: Պեշէլի գրքում ընդհանուր հարցերը բռնում են գրքի մեծ մասը և ալս աշխատութիւնը կարող է հետաքրքրութիւն դարձնել ազգագրութեամբ պարապելու: Միայն ախոս, որ գերմանացի վերջին րատարակիչը, պրոֆ. Կիրխգոֆ, չէ թարմացրել նիւթը ճանապարհորդների տուած նորագոյն տեղեկութիւններով և չէ օգտուել նորագոյն գիտերից և հետազոտութիւններից: Առաջինս ռուսերէն լեզուով միակ ձեռնարկն է ընդհանուր ազգագրութեան վերաբերեալ:

Brinton D. Races and Peoples, Lectures on the Science of Ethnography. New-York. Hodge. 1890. Գ. 9 չիւ:

Ալքի ընկնող ամերիկացի ազգագրագէտի ալս փոքրիկ և հետաքրքիր աշխատութիւնը կարող է գրական ընթերցողին ազգագրութեամբ պարապելու:

Waitz Gerland, Anthropologie der Naturvölker. B. I-VI Գ. 63 մարկ:

Գերմանացի լատնի փիլիսոփայ-վալցի ալս նշանաւոր աշխատութեան առաջին հատորը խօսում է մարդաբանական և ցեղագրական ընդհանուր հարցերի մասին: Սրա կէսը թարգմանուած է ռուսերէն «Антропология первобытных народов» Вайца, пер. А. Федченко, Москва, 1867. Միւս հատորները նուիրուած են նեգրների, ամերիկացիների, մալալիների և պոլինեզիացիների հոգեկան կեանքի և վարք ու բարքի, փաստական նկարագրութեան: Չնայելով գիտութեան արած լառաշարժման, ալս դասական աշխատութիւնը արժեքաւորելու ազգագրական գրահանաւորի նիւթերի մի հարուստ ժողովածու է ներկայացնում:

Ratzel F. Völkerkunde, Verlag des Bibliographischen Instituts, 1886. B. I-III Գ. 47 մարկ:

Հեղինակը ազգագրութիւնը աշխարհագրութեան վրայ է հիմնում և գիտում ազգերը նրանց բռնած աշխարհագրական տեղի համեմատութեամբ իւր քարտէզներ ու Նկարներ բաւական դիտելի են կացուցանում նիւթը: Ալս շքեղ հրատարակութեան մէջ մեծ զգուշութեամբ և խելացի կերպով հաւաքուած և դասակարգուած է ահագին նիւթ:

Гельвалдъ Фр. Естественная исторія племенъ и народовъ Т. I-II. изд. А. С. Суворина. Գ. 15 ը.

Գերմանացի ալս գրողի մեծ, պատկերազարդ կոմպլեքսացիան նուիրուած է ժողովրդականացնելու աշխարհագրական, ազգագրական և

կուշտուրա-պատմական տեղեկութիւնները: Գիտական, լուրջ նշանակութիւն չունենալով, ալս գիրքը օգտակար է հասարակութեան մէջ դէպի ազգագրութիւնը հետաքրքրութիւն դարձեցնելու:

Verneau R. Les races humaines. Bollière et fils Գ. 11 ֆր.

Ջանազան ազգերի ազգագրական ժողովրդացրած նկարագրութիւն է: Փաստերի առատութեան, նկարագրութեան կենդանութեան և լաւ նկարների շնորհիւ գեղեցիկ ձևւորակ է, թէև առանձին, ինքնուրույն, գիտական նշանակութիւն չունի:

Schneider W. Die Naturvölker. Paderborn B. I-II. Գ. 8 մարկ. Վալրենի ժողովրդների մասին օգտակար համեմատական նկարագրութիւններ են:

Latham M. Q. Descriptive Ethnology Van-Voorst. Bl. I-II. 1859. Գ. 32 շիլ.

Հեղինակը կարճ և պարզ կերպով ամփոփել է ալս աշխատութեան մէջ Եւրոպայի, Ասիայի և Աֆրիկայի շատ ազգերի մասին ազգագրական հարուստ նիւթեր, որ քաղուած են նրա կարդացած բազմաթիւ գրքերից:

Andree R. Ethnographische Paralelen, B. I-II Գ. 13 մ. 50 պֆէն.

Հեղինակը իւր առանձին մեթոդով տալիս է բազմաթիւ, զնահատելի, քննարար ստուգուած նիւթեր:

Klemm. Allgemeine Culturwissenschaft Die materiellen Grundlagen menschlicher Cultur.

B. I Die Werkzeuge und Waffen, mit 342 Ulb.—B. II. Die Einleitung; das Feuer, die Nahrung, Getränke, Narcotika. L. 1855 Գ. 15 մարկ 50 պֆ.

Ալս աշխատութիւնը նշանաւոր է իւր զաղափարներով և ալժմս էլ օգտակար իւր տուած տեղեկութիւններով:

A. Bastian Der Mensch in der Geschichte Zur Begründung einer psychol. Weltanschauung. Lpz. 1860 3 Bde. Գ. 27 մարկ.

«Ազգերի հոգեբանութիւն» տեղեկու մի նշանաւոր փորձ է:

Նրա—Die Vorgeschichte der Ethnologie Bl. 1881. Գ. 2 մարկ.

Ցեղագրութեան զարգացման պատմութեան մի տեսութիւն է:

Նրա—Allgem. Grundzüge der Ethnologie. Prolegomena zur Begründung einer naturwiss. Psychologie auf dem Material des Völkergedankens. B. 1884 Գ. մի.

Բաստիանի աշխատութիւնները, մանաւանդ վերջին 15 տարիներ լուս տեսածները, որ միմեանց հետ քիչ կապուած և մի կանոնաւոր սխտեմի տակ չձգած ահագին փաստերի կոլտ են, զժուարութեամբ և նկարդացում և լարուած ուշադրութիւն են պահանջում:

Густавъ Лебонъ. Психология народовъ и массъ. пер. съ франц. Изд. Повленкова. Спб. 1896. Գ. 1 ր.

Մի առանձին գիտական նշանակութիւն չունի, Լըբոնը նշանաւոր է որպէս կոմպոզիտոր, բաց ոչ իսկական գիտնական, Աւելի նշա-

նաւոր է նրա «L'homme et les sociétés» աշխատութիւնը, ուր բաւական լաւ բացատրում է միջավայրի ազդեցութիւնը:

Achelis. Die Entwicklung der modernen Ethnologie. B. 1889. Գ. 3 մկ.

Յեղադրութեան մէջ անցնալ դարու վերջից սկսած տեղի ունեցած ուղղութիւնների և աշխատութիւնների օգտաւէտ մի տեսութիւն է:

Farrer J. A. Primitive Manners and Customs. 1879. Գ. 7 լլ. 6 պթ.

Կեանքի բոլոր կողմերի և հասարակարգի պարզ, մէկին և հակիրճ պատկերացումն է:

Lubbock J. Origin of Civilisation, 4 ed 1881. Գ. 18 լլ.

Նրա—Prehistoric Times. 1878. 4 ed. 18 լլ.

Շատ հարուստ նիւթ է ներկայացնում, բաց փաստերից հանած եզրակացութիւնները խիստ քննադատուած չեն. երկու աշխատութիւններն էլ թարգմանուած են ֆրանսերէն և ռուսերէն:

Э. Тейлоръ. Доисторическій бытъ человечества и начало цивилизации. Пер. подъ ред. проф. Мильгаузена, Моск. 1868.

Նրա—Первобытная культура.

Դիցաբանութեան, փիլիսոփայութեան, կրօնների, արուեստների և սովորութիւնների զարգացման հետազոտութիւն է: Նշանաւոր է մանաւանդ Անիմիզմի մասը: Թարգմանուած է ֆրանսերէն և ռուսերէն: (Բ. տիպ. 1896 թ.)

Նրա—О методѣ изслѣдованія

развитія учреждений, статья въ «Этнограф. Обзорѣнн». Кн. V. 1890. Աս լողուածի թարգմանութիւնը գտնոււմ է մեր խմբագրատան և կը հրատարակուի:

Է. Բ. Տալլորի աշխատութիւնները կարող են սկզբնական կուտուրալի վերաբերութեամբ հիմնական գրութիւններ համարուիլ: Դրանք ռուսամասիրում են կրօնական և մտաւոր զարգացման առաջին աստիճանները:

J. Wood. The natural History of Man, lemgon account of the manners and customs of the uncivilized races of man. Lond. 1870 2 հատոր Գ. 38 շիլ:

Բազմաթիւ նկարներով, Շատ օգտակար աշխատութիւն է սկզբնական ժողովրդների կեանքի հետ ծանօթանալու համար:

Hearn W. E. The Aryan Household. 1879. Գ. 16 շիլ:

Նախնական հասարակութիւնների կազմութեան և զարգացման լիակատար նկարագիրն է:

Фустель де—Куланжъ.

Древняя гражданская община. (La cité antique) Յունաստանի և Հռոմի կուլտի, հասարակական զարգացման և հիմնարկութիւնների մի գեղեցիկ ռուսամասիրութիւն է, միայն բացատրութիւնների մէջ կրօնին շատ բան է վերագրած:

Elie Reclus. Les primitifs. Etude d'ethnologie comparée Paris 1885. Գ. 3 ֆր. 50 ս.

Հիւսիսի, Ամերիկայի և Հնդկաստանի նախնական ժողովուրդների կեանքը: Մասամբ թարգմանուած

է առևերէն նորանոր լաւելումներով Մարականի յայտնաբերութեամբ կարգացում են.

F. V. Hellwald. Ethnographische Rüsselsprünge. Kultur—und volksgeschichtliche Bilder und Skizzen. Leip. 1881. Գ. 6 մկ.

Հետաքրքիր փորձեր են.

Gerland. Atlas der Ethnographie 41 Taf. Leipz. 1876. Գ. 12 մկ.

Ducas. „L'amitié antique, d'après les mœurs populaires. Paris 1895. Զգացմունքը նորնպէս ունի իւր պատմութիւնը և ազգերի բարոյական բնութիւնը նորնպէս ենթարկւում է էվոլյուցիայի օրէնքներին. Այս գրքի հեղինակը բարական զեղեցիկ կերպով դժել է բարեկամութեան էվոլյուցիան սկսած ամենահին ժամանակներից.

Ch. Joret. La rose dans l'antiquité et au moyen âge. Histoire, legendes et symbolisme. 1892. 483 p 8°. Գ. 6 ֆր.

Այս ինքնատիպ և զեղեցիկ աշխատութեան մէջ խօսւում է վարդի հին ազգերին լաւտնի տեսակների, նրա մշակութեան, նրան նուիրուած աւանդութիւնների և երգերի, նրա գործածութեան, նրա Արեւելքում խաղացած դերի, ժողովրդական երգերի և հեքեաթների մէջ բռնած տեղի և այլն մասին.

L'abbé F. Charpentier. Les oeufs de Pâques. Paris 1896. 184 pages.

Զատկի կարմիր ձուի մասին առածներ, նախապաշարմունքներ և

այլն են, որ շատ հետաքրքրութեամբ կարգացում են.

Նիւթական կուլտուրայի պատմութեան վերաբերեալ.

Noiré. Das Werkzeug (զէնքի փղիստփալութիւնը) 1880. Գ. 9 մկ.

Lane Fox. Catalogue of the anthropological collections. London 1877.

Նշանաւոր է զանազան տեսակ զէնքերի ծագումը հասկանալու համար.

B. Andree. Die Metalle bei den Naturvölkern. Leip. 1884. Գ. 5 մկ.

Geieger. Zur Entwicklungsgeschichte der Menschheit. Vorträge St. 1871. Գ. 2 մկ. 40 պֆ.

Վերաբերում է կրակի, զէնքի և այլն պատմութեան.

Д. Анучинъ. Лукъ и стрѣлы. 73 նկար. Москва. 1887 (Из трудовъ Тифл. Археол. Съѣзда).

Balfour. On the structur of the composite Bow. Lond. 1889 (Արտատպած „Journal of the Anthr. Inst“.)

Mason. Throwing—sticks. 1890 (Smithsonian instit).

C. Jacobsen. Reise an der Nordwestküste Americas. L. 1884.

Քարէ գործիքների ժամանակակից գործածութիւնը.

Hough. Feir—making apparatus. Wash 1890. (Smiths instit).

կրակ ստանալու զանազան միջոցները:

Stearns. Ethno-Couchology: a Study at primitive Money. Wash. 1889 (Smiths instit).

B. Andree. Die Anthropophagie L. 1887. Գ. 2 մկ. 80 պֆ.

Համ. Воеводский. Канибализмъ въ греческихъ мифахъ. Спб. 1874.

Schurts. Grundzüge einer Philosophie der Tracht. St. 1891. Գ. 3 մկ. 60 պֆ.

Համ. K. v. d. Steinen. Die Philosophie der Tracht etc „Ausland“-ի մէջ. 1891 № 10 (28 մկ. տարեկան).

A. de Mortillet. Origines de la chasse, de la pêche et de l'agriculture. I. P. 1890 Գ. 9 ֆ.

Գեղեցիկ և բազմակողմանի աշխատութիւն է:

Lh. Garnier. et G. Amman L'habitation humaine. 1893. Paris. Գ. 25 ֆր.

Ժողովրդականացած մի գեղեցիկ, պատկերազարդ ուսումնասիրութիւն է բոլոր ժամանակների և բոլոր ազգերի բնակարանների:

Հեզուի եւ գրութեան զարգացման պատմութեան վերաբերեալ:

Stricker. Studien über die Sprachvorstellungen W. 1880. Գ. 3 մկ.

Mallery. Sing Language among North—Amerikan Indians, compared with that among other

peoples and deaf—mutes. Wash. 1881. բազմաթիւ նկարներով. (1st. Ann. Report of the Bureau of Ethnology.)

Նրանը—Pichographs of the North-Amer. Indians. Wash. 1886 բազմաթիւ նկարներով:

Geiger. Der Ursprung der Sprache, St. 1869. Գ. 5 մկ. 40 պֆ.

Տես ալս հարցի վերաբերութեամբ „Intern. Zeitschr. fur allg. Sprachwissenschaft“. 1884 թ. բազմաթիւ:

H. Wuttke. Die Entstehung der Schrift, die versch. Schriftsysteme und das Schriftthum der nicht—alphabetisch. schreib. Völker. Leip. 1872. քարտեզներով. Գ. 10 մկ.

Սկզբնական կրօնների եւ նրանց հետ կապուած սովորութիւնների պատմութեան վերաբերեալ:

Berenger Feraud.—Suprstitutions et survivances étudiées au point de vue de leur origine et de leurs transformations 1896. Paris, Leroux 5 հատոր. Գ. 50 ֆր.

Քառասնամեայ լուրջ աշխատութեան արդասիք է և գիտական մեծ արժէք ունի:

Roskoff. Das Religionswesen der rohesten Naturvölker. Leipz. 1880. Գ. 4 մկ.

Véron. Histoire naturelle des religions. 1885. Paris 2 vols. Գ. 7 4 ֆր.

Reville A. Les religions des

peuples non—civilisés. 1883. 2 vols. Գ. 12 ֆր.

Михайловскій: Памянство. В. I. 1892. (Труды Этн. Отд. О. Л. Е.) Գ. 2 ր.

B. Andree. Die Flifsagen. B. 1891. Գ. 2 մկ 25 պֆ.

Wasmansdorff. Die Trauer um die Todten. B. 1885. Գ. 1 մկ

Frazer. On certain burial Customs. 1885 (Journ. of the Anthr. inst., -ից).

Yarrow. Contribution to the Study of the mortuary Customs etc. Wash. 1881. (Smiths. Inst. գեղեցիկ նկարներով.)

Д. Анучинъ. Сани, лады и кони, какъ принадлежности похороннаго обряда. 44 նկար. Москва, 1890 г. (Древностей⁴-ի XIV- հատորից. изд. Моск. Арх. Общ.) համառոտուած է „La revue des traditions populaires“-ի 1896 № 6 մէջ.

Lang G. Mythes, cultes et religions. traduit par L. Marillier. Paris 1896. 700 p. Գ. 10 ֆր.

Լանգը անգլիացի ամենանշանաւոր միթոլոգներից մինն է և նրա ներկալ աշխատութիւնը գիտնական մեծ արժէք ունի:

Նախնական տնտեսական կուլտուրայի, սեպհականութեան, բարոյականութեան, գերդաստան եւ հասարակութեան զարգացման եւ ընկերաբանութեան վերաբերեալ.

Спенсеръ. Основанія социологии. Спб. 2 հատ. Գ. 5 ր.

Նրա—Начало социологии (об-

рядовыя учреждения) 1880 Գ. 1 ր. 50 կ.

Նրա—Основанія науки о нравственности. Спб. 1880. Գ. 2 ր 50 կ.

Spencer. Les premiers principes. Գ. 10 ֆր.

Նրա—Principes de sociologie. 4 հատոր, Գ. 35 ֆր.

Նրա—Introduction à la science sociale. Գ. 6 ֆր. կալ և ուսանելն է, որ հաղուագիւտ է.

Նրա—La justice. Գ. 10 ֆր.

Նրա—Les bases de la morale évolutioniste. Գ. 6 ֆր.

Նրա—Descriptive sociology. or groups of sociological facts. Գ. 50 ֆր.

Collins. Résumé de la philisophie de Herbert Spenser. Գ. 10 ֆր. կալ և ուսանելն թարգմանութիւնը, Գ. 2 ր.

Գարուս առաջնակարգ ընկերաբանի մասին կաշխատենք միւս անգամ մի ամիտի տեղեկութիւն տալ.

Շ. Լետուրնո-ի երկերի մասին տես հանդիսիս առաջին գիրքը.

Gireaud—Teulon. Les origines du mariage et de la famille. Genève et Paris. Գ. 5 ֆր.

Ամուսնութեան զարգացման մի բաղմակողմանի նկարագիր. Հարուստ նիւթ. Թարգմանուած է ուսանելն որպէս „Знание“-ի 1876 թ. լատելուած.

Post Hermann. Die Geschlechts-genossenschaft der Urzeit. 1875 թ. 3 Գ. մկ.

Նրա—Der Ursprung des Rechts. 1876 թ. Գ. 2 մկ. 40 պֆ.

Նրա — Die Anfänge des Staats — und Rechtslebens. 1878 թ. 4 մկ. 80 պֆ.

Նրա — Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft Bd. I-II. Գ. 9 մկ. 40 պֆ.

Նրա — Die Grundlagen des Rechts. 1884. Գ. 7 մկ. 40 պֆ.

Նրա — Einleitung in das Studium der ethnologischen Jurisprudenz 1886. Գ. 1 մկ. 20 պֆ.

Մի շարք ցեղագրական աշխատություններ նախնական իրաւունքի մասին:

Engels. Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats (nach Morgan) 1889. Գ. 2 մկ. Թարգմանում է ռուսերէն (Происхождение семьи, частной собственности, государства) և ֆրանսերէն: Հետաքրքրութեամբ կարդացում է, բայց գիտական արժէք չունի:

Ковалевскій: Первобытное право. Вып. I. Родъ. Вып. II. Семья. 1886 Գ. 2 ր. 15 կ.

Ռուսաց միակ ինքնուրույն աշխատութիւնը նախնական իրաւունքի մասին:

Starcke. Die primitive Familie. Lpz. 1888. Գ. 5 մկ. Թարգմանում է ֆրանսերէն. (Bibliothèque scientifique internationale L XXI. Գ. 6 ֆր.)

Այս հարցին վերաբերեալ նորագոյն աշխատութիւններից մինն է. Դանիացի հեղինակը բաւական զգուշ է. Գրքի վերջը դրուած է նոյն նիւթին վերաբերեալ գրքերի մի երկար ցուցակ:

E. Westermarck. Origine du mariage dans l'espèce humaine, traduit de l'anglais par Henry de Varigny. Collection d'auteurs étrangers contemporains. Paris 1895.

Այս նշանաւոր գրքի հեղինակը ամուսնութեան ծագումն ուսումնասիրելիս հետեւել է հոգեբնախօսական մեթոդին, աշխատելով որոշել ալն դերը, որ խաղացել են ինստինկտները ամուսնութեան կազմակերպութեան մէջ. Նա ամուսնութեան պատմութիւնը համարում է ալնպիսի լարաբերութիւնների պատմութիւն, ուր կանաւք աստիճանաբար լաղթանակ են տարել տղամարդկանց կրքերի, նախապաշարմունքների և եսական հայրենիքի վրայ:

Кулишеръ. Очерки сравнительной этнографии и культуры. Спб. 1887. Գ. 2 ր.

Մի շարք հետաքրքիր նշանակութեւններ են:

Зиберъ, Очерки первобытной экономической культуры. Москва. 1893. Գ. 4 ր. 50 կ.

Մի ինքնատիպ և հետաքրքիր աշխատութիւն, ուր բազմաթիւ փաստերի հիման վրայ զծած է նախնական որսորդ ժողովրդների սկզբնական տնտեսական կուլտուրան, երկրագործութեան անցնելը և փոխանակութեան ծագումը, աշխատանքի, արհեստների բաժանումը, կատանների կազմուիլը, բացառութեամբ է ընտանեկան լարաբերութիւնների տնտեսական հիմունքները: Բազմաթիւ փաստերը բացատրում են հեղինակի ալն կարծիքը:

թէ տնտեսական գրութիւնը շատ մեծ կապ ունի վարք ու բարքի, քաղաքական կազմակերպութեան և կրօնական հալեացքների վրայ:

Du Mesnil-Marigny. Histoire de l'economie politique des anciens peuples. 3 vols. Paris 1877.

Արեւելքի և ինչ, կլասիկ ազգերի տնտեսական գրութեան մի լաւ նկարագիր է:

Bouolé. Les sciences sociales en Allemagne. Paris 1896.

Հեղինակը քննելով գերմանացի նշանաւոր ընկերաբաններին, աշխատում է որոշել ընկերաբանութեան մեթոդները:

Gumpowicz: Der Rassenkampf. Sociologische Untersuchungen. Innsbruck. Wagner 1882. (La lutte des races. Recherches sociologiques. Traduction de Ch. Baye. Paris. 1893.

Երա—Die sociologische Staatsidee. Graz. 1892.

Երա—Grundriss der Sociologie, Vienne 1885. (Précis de Sociologie, trad. par Ch. Baye. Paris, 1896 Գ. 8 ֆր.)

Երա—Социология и политика, пер. Прокоповича, Москва. 1895. Գ. 50 Կ.

Գումբովիչը ընկերաբանութեան առարկան համարում է միայն հասարակական գրուպաների շարժման սխտեման, որ կատարւում է աշնայիսի խիստ և անփոփոխ օրէնքներով, որպիսի են երկնակլն լուսատուներին շարժողները: Ընկերաբանութեան մեթոդը—դիտել փաստերը և գտնել այն ընդհանուր օ-

րէնքները, որոնց համեմատ կատարւում է հասարակական գրուպաների այս շարժումը, այսինքն՝ պատմական պրօցէսսը, որը և կարելի է միայն, երբ անձնական կամքը և բարոյական գնահատութիւնը բոլորովին տեղի չեն ունենալ: Այս պատճառով նա գերմանական ընկերաբանների մէջ առաջնակարգ տեղ է բռնում:

D-r Quesnay. La guerretà toutes les époques. 1893. Paris. 309 p. orné de 128 gravures. Broché Գ. 3 ֆր. 50 Կ.

Այս պատկերազարդ գրքի մէջ վառ կերպով նկարագրուած է պատերազմները, սկսուած ամենահին ժամանակներից մինչև մեր օրերը:

Ժողովրդական գրականութիւն

Les litteratures populaires de toutes les nations I. Maisonneuve, libraire—éditeur. Paris.

23 գլուխներ են, իւրաքանչիւրը մի երկրի ֆոլկլորին նուիրուած:

Sebillot P. Légendes et Curiosités des metiers.

Արհեստներին վերաբերեալ այս աւանդութիւններն ու առածները կազմում են մի տեսակ «արհեստների իդիլլիան», որ շատ ախորժակով է կարդացւում և մեծ նշանակութիւն ունի ազգագրական տեսակետից:

(Journal des Debats).

Sebillot. P. Les Travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays.

Շատ հետաքրքիր է, մանաւանդ տարբեր ցեղերի միմեկին բանի մասին եղած աւանդութիւնների և սնտիրապաշտութիւնների նմանութիւնները:

ՄԱՐԴԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր աշխատութիւններ, որ կարող են իրրեւ մարդաբանութեան ներածութիւն ծառայել եւ կամ զբաղուի են մարդաբանութեան զանազան մասերով:

Тайлоръ. Э. В. Антропология (Введение къ изучению человека и цивилизации) Կ. 4 ր. Թարգմանուած է նաև ֆրանսերէն և գերմաներէն:

Յրկրորդ մասը նուիրուած է հոգեբանական մարդաբանութեան, կամ նախնական կուլտուրայի պատմութեան, որի վերաբերութեամբ Տալլորը առաջնակալ գեղինակութիւն ունի:

Петри. Э. Ю. Антропология. Т. I. „Основы Антропологии“ Спб. 1890, 575 էր. Կ. ր. Սրա առաջին մասը՝ մարդաբանութեան պատմական զարգացման տեսութեան Թարգմանութիւնը տպուեց Ազգ. Հանդիսի Ա. գրքում: Լուս տեսած առաջին հատորը նուիրուած է մարդաբանութեան և ցեղագրութեան ընդհանուր տեսութեան: Սակաւն ֆիզիքական մարդաբանութիւնը աւելի պակաս բաւականացուցիչ է քան թէ ցեղագրականը:

A. de Quatrefages. Histoire générale des races humaines.

introduction à l'étude des races humaines. I re partie. Questions générales. II-e partie. Classifications des races humaines. Paris. 1887-89, XXIV+618 page avec 441 grav. dans le texte, 6 planches et 7 cartes. Կ. 27 ֆր.

Այս լատին գիտնականի ներկայ աշխատութեան մէջ քննուած են մարդկային Թագաւորութիւնը, մարդկային ցեղը միակ լինելու, նրա չառաջացման, հնութեան տարածման, մարդու կլիմաներին չարմարուելու, բնիկ տիպերի հնութեան, ցեղերի կազմուելու, նրանց ֆիզիքական, մտաւոր և բարոյական չափանիշների և ալլն վերաբերեալ խնդիրներ և ընդհանուր հանգացք է ձգուած սև, դեղին, սպիտակ, և խառնուրդ (ովկիանեան և ամերիկական) ցեղերի վերալ: Սա աւելի լիակատար և աւելի շոր է քան թէ նրա միւս, նոյնանման աշխատութիւնները, ինչպէս՝ „Unité de l'espèce humaine“, Կ. 3 ֆր. 50 ս. (կալ և ռուսերէն Թարգմ. „Единство человеческого рода“ М. 1864 Կ. 6 ֆր. (արժանացել է 9 տպագրութեան.): Կարելի է մատնացուց անել Քաթրֆագի միւս երկու աշխատութիւնների վերալ (ևս ա) „Hommes fossiles et hommes sauvages“ 1884. 209 նկարներով (Կ. 15 ֆր.), որ պարունակուած է 11 էտիւլ բրածո մարդու, պապուակաների, նեգրիտոսների, տասմանցի, մաորիների, տոգերի և ֆինների. և բ) „Les Pygmées“. (Թզուկ ժողովրդների մասին) Paris 1887 Կ. 3 ֆր. 50 ս.

Ranke. Der Mensch I. Bd. Entwicklung, Bau und Leben des menschlichen Körpers: II. Bd. Die heutigen und die vorgeschichtlichen Menschenrassen. Leipz. 1886—87. Mit. 991 abb. in Text, 6 Karten und 32 Aquarelltafeln. 1200 էրեսից աւելի in 8° 16 ական մարկ:

Առաջին հատորը պարունակում է իւր մէջ մարդու կազմախօսութիւնը, բնախօսութիւնը և սաղմնաբանութիւնը, առաւելագէտ մարդաբանական տեսակէտից Ներկորդ հատորը նուիրուած է «մարդկային սեռի մարմնական տարրերութիւններին» և Ներոպակի սնախնական ցեղերին», զլխաւորապէս դերմանացի գիտնականների աշխատութիւնների հիման վերաջ ուսումնասիրուած (մինչդեռ ֆրանսիացիները համարեն մուսացուած են), Հրատարակութիւնը չքեղ է, բազմաթիւ գեղեցիկ նկարներով:

Hovelacque A. et Q. Hervé. Précis d'anthropologie. Avec 20 fig. Paris. 1887 640 p. Գ. 6 ֆր.

«Կենդանաբանական» և սցեղագրական մարդաբանութիւնը կազմուած է սխտեմատիքաբար և շատ լաւ, իսկ «անդրադատմական մարդաբանութիւնը» և ազգագրութիւնը վերի վերոյ է և կարճ:

ՖԷՋԻՔԱԿԱՆ ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԵՂ ԻՄԱՍՏՈՎ.

ա) Ընդհանուր աշխատութիւններ.

Topinard: L'anthropologie,

1877 Paris. Գ. 5 ֆր. Թարգմանուած է ռուսերէն. Антропология Топинара. 1877. Спб. 4 р.

Մի ձեռնարկ է մարդկային օրգանիզմի կենդանականի հետ ունեցած լարաբերութեան խնդրին և ցեղերի մորֆոլոգիական (գործարանագրական) և կազմախօսական լատկանիւնների ուսումնասիրութեան նուիրուած: Հիմնուած է համարեն միայն ֆրանսիական գիտնականների և մանաւանդ Բրոկայի աշխատութիւնները վրայ: Միջանի մասերը (մանաւանդ ռուսերէն թարգմանութեան) արդէն հնացել են:

Topinard, P. L'homme dans la nature, avec 101 gravures dans le texte, Paris, 1891: VIII+352 p. (Bibl. Scient. internat). Գ. 6 ֆր. մի հակիրճ տեսութիւն է մարդաբանութեան աշխարհի դրութեան, մանաւանդ զանգաւախութեան և զանգաբանութեան:

Կալ նաև միենեղն հեղինակի աւելի ընդարձակ աշխատութիւնը. „Eléments d'anthropologie générale“. 1886. Գ. 24 ֆր. կազմաչափական մեթոդների և ընդհանուր մարդաբանութեան միջանի ուրիշ խնդիրների մանրամասն տեսութեամբ: Անհրաժեշտ է մատնանիչ անել և Բրոկայի բազմաթիւ մարդաբանական հետազոտութիւնների վրայ, որ ամփոփուած են հինգ հատորի մէջ, „Mémoires d'Anthropologie“ խորագրով. Գ. 46 ֆր. 50 ս.

բ) Կազմաչափութիւն.

E. Schmidt. Anthropologische Methoden. Anleitung zum Beobachten und Sammeln, für Laboratorium und Reise. Mit zahlreich. Abbild. im Texte, Lpz. 1888. 336 էր. in 16° Գ. 3 մկ.

Ամենալաւ ձեռնարկը մարդաբանական նկատողութիւնների և չափումների համար. Աւելի լիակատար և նոր, քան թէ Բրոկայի „Instructions pour les recherches anthropologiques à faire sur le vivant. (Գ. 3 ֆր.) և նրա—„Instructions cronologiques“. (Գ. 6 ֆր.) Բրոկայի վերոյիշեալ աշխատութիւնները թարգմանուած են ռուսերէն:

դ) Գանգաքանութիւն.

A. de Quatrefages et E. Hamy. Crania ethica. Les crânes des races humaines, décrits et figurés etc. Paris. 1873—79. 1 vol. in 4° 528 p. avec 482 fig dans le texte. atlas de 100 pl. in folio. Գ. 160 ֆր.

Զանազան ցեղերի գանգերի նկարագրութիւն է, գլխաւորապէս ֆարիզի ժողովածուների համեմատ կազմուած: Նմանօրինակ աշխատութիւններ շատ կան գերմաներէն, անգլիերէն և մինչև անգամ

ռուսերէն. օր. Дронзикъ. „Мат. для изуч. причинъ влияющ. на форму черепа“ Спб. 1883.

Նախապատմական դար.

Сэръ Д. Лэббокъ. Доисторическія времена или первобытная эпоха человечества пер. Анучина Գ. 2 ր. 50 կ.

Աւելի ժողովրդականացած. Поповъ. Изъ первобытной жизни человека. Спб. съ 167 рис. Գ. 1 ր. 50 կ.

Дебьеръ. III. Первобытные люди, 1892. Փրանսերէնից, 84 նկար. Գ. 1 ր.

E. Carthallac. La France préhistorique. avec 162 gr. Paris 1889. Գ. 6 ֆր. Սա աւելի զգուշ է իւր եզրակացութիւնների մէջ քան թէ օր. Mortillet Le préhistorique Paris 1883. Գ. 5 ֆր. նկարների համար. Mortillet: Musée préhistorique. Paris. 100 նկար բացատրութիւններով. Գ. 35 ֆր.

Նաև՝ Nadaillac. Les premiers hommes. 1881 թ. 2 հատ. Գ. 25 ֆր. նրանք L'Amérique préhistorique. 1882. Գ. 16 ֆր.

Липпертъ: Исторія культуры, пер. съ нѣмецкаго. Спб. Գ. 1 ր. 60 կ.

Ժողովրդականացած մի հիւսիսային ռուսականութիւն է:

Հրատարակիչ՝ Երուանդ Հալայեան